

En politik för att hantera uppmärksamhet

Nicklas Berild Lundblad*

Begreppet mediepolitik har en inbyggd grammatik som gör att tankarna dras iväg mot frågor om tidningar, TV, radio och Internet, mot just de medier det rör sig om i dagens medielandskap, och om vi skall våga tänka om på riktigt så gör vi nog klokt i att lämna det begreppet utanför, och i stället fundera på vilken uppgift politiken löser på detta område, vilken grundläggande fråga det är som det politiska arbetet bör organiseras kring och hur denna fråga kan lösas med dagens verktyg.

Den som läser om mediepolitiken kan snabbt se att åtminstone konturerna av den frågan är ganska klara – det handlar om det demokratiska samtalet, om hur vi, som samhälle, kan föra ett inkluderande demokratiskt samtal som främjar samhällets sammanhållning och en delad identitet, hjälper oss att både uppmärksamma problem och undersöka lösningar på dessa gemensamt och fördjupar och granskar de demokra-

* Nicklas Berild Lundblad är global chef för techpolicy-teamet på finansteknikföretaget Stripe och fil dr i informatik. Han var tidigare global samhällsplaneringschef på Google och är medgrundare till samhällsmagasinet Neo.

tiska institutioner som samhället bygger på – från företag till riksdag.¹

Om vi kondenserar det till en enda fråga skulle denna bli något i stil med ”hur skapar och underhåller vi ett robust offentligt samtal?”

Om vi löser det uppdraget utifrån dagens verkligheter det sig osannolikt att vi skulle börja med att fokusera på *medier*. Faktum är att det förmodligen snabbt skulle utkristallisera sig en enkel princip för det politiska arbetet här – och det skulle vara att vad man än gjorde så skulle det vara *medieagnostiskt* eller *medie-neutralt*. Det offentliga samtalet kan föras i vilka medier som helst, och att fokusera på att vissa medier måste finnas kvar eller underhållas särskilt skulle mest se ut som ett sidospår.

Det finns vissa intressanta invändningar mot detta – som att demografin i vårt samhälle är sådan att vissa grupper endast använder vissa medier och om vi vill inkludera dessa grupper så måste vi fokusera på medievalet, men det stämmer knappast med vad vi vet om dagens deltagare i det offentliga samtalet.²

Den politiska frågan här borde i stället fokusera på det offentliga samtalet i sig.

Vad är egentligen ett offentligt samtal? Vad krävs för att vi skall kunna säga att vi har ett fungerande offentligt samtal? Kan vi mäta kvaliteten på det offentliga samtal som förs i Sverige idag?

¹ Här avses institutioner i bred bemärkelse, sociala föremål för vår kollektiva intentionalitet.

² Termen mediekonsument borde överges och undvikas med alla till buds stående medel, eftersom den leder tanken till någon som köper en CD-skiva, snarare än någon som tar del i det offentliga samtalet.

Det är genom en försiktig undersökning av dessa frågor som vi kanske kan hitta ledtrådar till hur politikens uppgift på området ser ut.

* * *

Den första frågan handlar inte om innehållet i det offentliga samtalet, utan om dess struktur. Finns det ett enda offentligt samtal och vem kan i så fall delta i det?

Det har blivit populärt att påstå att vi lever i filterbubblornas tid, och att vi endast tar del av den information som bekräftar de fördomar som vi omhuldar. Det är fel i två dimensioner: för det första är det inte sant – vi tar del av mer källor i genomsnitt nu än någonsin tidigare och utsätts för fler åsikter än förr³ – och för det andra är det inte ett nytt beteende; det mänskliga kunskapssökandet har evolutionära rötter som gör att vi ofta söker information som bekräftar gruppens åsikter i stället för att söka en objektiv sanning.⁴

Men, med det sagt är det knappast fel att observera att vi i dagens samhälle för *fler* olika offentliga samtal än tidigare. Denna fragmentisering är intressant, och den första frågan vi måste ställa oss är om det är politikens uppgift att samla oss till ett enda, eller i alla fall ett större och mer inkluderande offentligt samtal.

Här kommer frågan om *public service* ofta in – tanken på en gemensam lägereld som gör det möjligt

³ Se Fletcher, R ”The truth behind filter bubbles: Bursting some myths” <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/risj-review/truth-behind-filter-bubbles-bursting-some-myths> (besökt 2021-05-01).

⁴ Se Galef, J *The Scout Mindset: Why Some People See Things Clearly and Others Don't* (2021).

för oss att dela en berättelse som samhälle – och frågan om *public service* är i dag kanske främst intressant just för att den handlar om lägerelden, om det gemensamma samtalet snarare än om innehållet.

Det tycks ganska uppenbart att ett fullständigt sönderslaget offentligt samtal knappast kan tjäna de syften som vi hoppas på, och därför ter det sig också rätt klart att vi behöver någon sorts koncentration av det offentliga samtalet. Frågan blir då om denna koncentration kommer av sig själv, eller om det krävs politiska insatser – och denna fråga handlar i sig om hur vi spenderar vår uppmärksamhet.

Uppmärksamheten är, som **Herbert Simon** noterade 1969, den sista bristvaran, och vi lever i ett extremt informationsrikt samhälle där det ”med en informationsrikedom följer en uppmärksamhetsfattigdom och ett behov att fördela uppmärksamheten effektivt”.⁵ Simon skrev om information i organisationer, men detsamma gäller förstås samhällen – och om vi letar efter nya metaforer för vårt politikområde skulle vi kunna kalla det för ”Uppmärksamhetspolitik” – även om det säkert skulle leda till våldsamma reaktioner från vissa håll (”varför skall staten bry sig om hur vi spenderar vår uppmärksamhet?”).⁶

Människor gillar att spendera uppmärksamhet på samma saker som andra spenderar uppmärksamhet

⁵ Simon, H ”Designing Organizations for an Information-Rich World”, tal vid Brookings Institution, 1/12 1969 <https://zeus.zeit.de/2007/39/simon.pdf> (besökt 2021-05-21)-

⁶ Dessa potentiellt upprörda reaktioner till trots är detta kärnan i en mediepolitik, en politisk analys av och vilja att förändra hur uppmärksamhet fördelas i moderna samhällen – och det kan vara helt legitimt ur vissa perspektiv.

på. Vi ser det fenomenet överallt – det är därför det finns stjärnor i musik, på *YouTube*, i film och överallt i informationslandskapet. Det finns ett inneboende värde i att spendera sin uppmärksamhet med andra, och dela den upplevelsen – och därför finns det inget egentligt politiskt behov att koncentrera uppmärksamheten, utan det politiska problemet kanske egentligen är att *minska* denna koncentration och öppna för det offentliga samtalet i en värld där uppmärksamheten annars spenderas uteslutande på underhållning och nöjen.

Demokratin, och dess institutioner, upprätthålls endast av våra uppmärksamhetsinvesteringar – om vi inte spenderar någon som helst uppmärksamhet på dessa institutioner kommer de att erodera till en punkt där de inte längre har förmågan att skydda oss och upprätthålla de fri och rättigheter som vi har. Även libertarianen inser att friheten inte är det stabila grundtillstånd som alla mänskligheter graviterar mot, utan att det behövs ett deltagande av något slag, att vi behöver investera vår egen uppmärksamhet i samhället för att det skall bestå.⁷

Public Service skulle mycket väl kunna förstås som det politiska svaret på frågan om hur vi gör det enklare för medborgare att investera sin uppmärksamhet i ett delat offentlig samtal. I vår politik skulle därför public

⁷ I sin essä ”What we get wrong about America’s crisis of democracy”, *The New Yorker* 27.12 2020, belyser Adam Gopnik detta perspektiv på ett intressant sätt när han hävdar att demokratin endast existerar i ett tillstånd av tillfälligt suspenderad autokrati. <https://www.newyorker.com/magazine/2021/01/04/what-we-get-wrong-about-americas-crisis-of-democracy> (besökt 2021-05-01).

service ha en naturlig plats så länge man gjorde det enklare att spendera uppmärksamhet i det offentliga samtalet – och att avskaffa public service vore ett misstag, eftersom det skulle göra just detta deltagande svårare.

Det är emellertid bara ett argument för att en mekanism som denna måste vara en del av vår politik – det är inte ett argument för den nuvarande utformningen av *public service*. Det är också ett argument för att mäta kvaliteten på public service i deltagandetermer snarare än i tittar/lyssnar-termer, något som inte är alldeles självklart enkelt.

Efter många om och men har vi alltså kommit fram till att det finns politiska skäl att tillse att det finns en mekanism som gör det enklare att delta i det offentliga samtalet och spendera uppmärksamhet på samhället. Nu till den svårare frågan om hur denna mekanism bör utformas.

* * *

Det kan tycks anmärkningsvärt – på gränsen till oaktamt – att vi kommit så här långt i diskussionen av vår uppmärksamhetspolitik utan att ens ha nämnt journalistiken. Det är delvis för att journalistiken är det område där man oftast fastnar, och därför kan det vara intressant att fundera kring förutsättningarna för den innan vi ramlar in på journalistiken som ämne.

Det offentliga samtalets konstitution och kvalitet är dock helt beroende av god journalistik, och det är det vi nu måste fokusera på. Hur kan politiken garantera produktionen av god journalistik? Kan den ens det?

Eller är det något som vi helt kan lämna till den fria marknaden?

Det trista, och kanske förutsägbara svaret, är att det förmodligen alltid kommer att vara en blandning av marknad och politik – men det finns förutsättningar för att förändra hur politiken tar del i produktionen av god journalistik. I ett samhälle som inte helt övergivits av sina medborgare kommer det också alltid att finnas en ren marknadsefterfrågan på journalistik – i en mängd olika former, från tidningar, nyhetsbrev, podcaster, radio och av en mängd andra slag. Politiken bör på inget sätt prioritera mellan dessa, och stöd till specifika medieformer bör inte förekomma alls. Där det finns en privat efterfrågan bör denna kunna styra vilka former som efterfrågas utan statliga subsidier.

Faktum är att staten, om den subsidierar exempelvis tidningar, försvagar det individuella ansvaret för att investera uppmärksamhet i det offentliga samtalet genom att ge sken av att dessa tidningar får mer uppmärksamhet än de faktiskt får. Det skapar illusionen av ett levande offentligt samtal, när det i verkligheten handlar om en allt mindre elit som samtalar sinsemellan på plattformar som inte bär sig själva, och där deras försvinnande skulle kunna fungera som en alarmsignal som ger skäl att återengagera sig i samhället. Det kan låta hårt, men frågan är vilken nytta en tidning med krympande läsarskara och växande stöd egentligen gör för att lösa frågan om hur vi upprätthåller det offentliga samtalet. Stöd till gamla affärsmodeller kan också försena den omvandling som ny teknik skulle kunna leda till, och därmed försvaga det offentliga samtalets dynamik.

Om vi så lämnar marknaden helt till sitt öde, kvarstår frågan om det finns en politisk uppgift att finansiera viss journalistik, eller om vi formulerar frågan annorlunda, om det finns journalistik som är viktig för det offentliga samtalet som inte produceras på en väl fungerande marknad.

Det är inte en helt lätt fråga, men förmodligen är svaret att det finns former av journalistik som kan vara viktiga för det offentliga samtalet och som inte direkt passar in i marknadslogiken. Det kan handla om granskningar som tar mycket lång tid och som kräver djupa insatser i data-analys och ett oberoende som inte kan garanteras på en fri marknad, eller om ämnen som anses samhällsrelaterade, men där efterfrågan ändå är låg – särskilt utrikesrapportering från andra länder än USA skulle kunna vara ett exempel.

Ett *caveat* är på sin plats här – att påstå att det finns viktig journalistik som inte skulle produceras av en fri marknad förblir en gissning eftersom vi aldrig prövat en fri marknad på journalistikens område. Det är också att hävda att det finns journalistik som individen inte efterfrågar som individen skulle, i någon mening, vinna på att ta del av – en rätt så paternalistisk attityd, en *von oben*-gest där medborgaren skall utbildas. Därför blir det extremt viktigt hur denna journalistik produceras, så att den inte kan anses främja en enda sidas argument eller anses endast vara till förmån för ett politiskt parti. Om vi går med på att det finns en sorts marknadsmisslyckande på det offentliga samtalets område vad avser vilken journalistik som produceras följer att vi måste hitta en produktionsmetod som garanterar att denna journalistik inte underminerar

förtroendet för samma offentliga samtal därför att den framstår som ensidig och fördomsfull.

I dagens politik löses detta genom att man ställer krav på produktionen, men centraliserar den till de *public service*-bolag som finns. Valen och kraven hanteras därmed centralt och de som producerar journalistiken är ofta en del av att utvärdera dess mångfald och representativitet. Det ger upphov till en komplicerad debatt och anklagelser från alla håll om partiskhet. Det kan därför vara värt att fundera kring andra modeller.

En sådan modell skulle kunna vara en enkel fond med gemensamma skattemedel som journalister kan ansöka om finansiering från för olika projekt, och där finansiering också leder till ett givet beslut om distribution genom de *public service*-mekanismer som finns.

Hur skulle då denna fond fatta beslut? Det finns flera olika modeller, men det vore inte fel att återvända till en metod som tidigare spelade rätt stor roll inom demokratis framväxt, och det är användandet av lotterier. Fonden kunde ha en beslutsnämnd om 100 personer som slumpmässigt valts från svenska befolkningen och som väljs om så ofta som vartannat år. Man kunde också blanda lotteri med andra utnämningar, men poängen är inte i den exakta utformningen så mycket som att slumpen kan användas för att minska utrymmet för kritik om partiskhet. Moderna kommunikationsmedel skulle också göra det ganska enkelt att avgöra besluten, samtidigt som det ganska stora antalet deltagare – man kan tänka sig 10 000 personer för tankeexperimentets skull – också ökar deltagandet i det offentliga samtalets utformning.

Vilka kategorier av journalistik skulle det då handla om? En kandidat är den granskande journalistik som kräver både tid och oberoende för att alls komma till stånd – och här skulle sådan journalistik kanske till och med kunna ges en annan större roll om den inte producerades i en struktur som ständigt misstänkliggörs. Det finns också möjligheter till nytänkande i hur sådan journalistik granskas publicistiskt, hur man kan efterliknade en del av den granskning som finns i universitet och på högskolor, exempelvis. Men det finns också andra exempel som inte riktigt liknar den grävande journalistiken, och det är den journalistik som inte följer den invanda spåren – journalistik som kräver långsiktighet och långsamhet, som existerar inte i en annan tonart, utan i en annan typ av takt. Båda dessa former skulle också stärkas av en produktionsform som kunde legitimera dem på ett djupare plan, en finansiering som inte knyts till ett enda bolag eller en enda programdirektör, med ett betydande inslag av slumpmässighet och lotteri!

Det är, det skall erkännas, en delvis lekfull tanke, men den saknar inte stöd i historien. Slump och lotten har spelat stor roll i allt från de gamla isländska rättsfigurerna till valet av högre tjänstemän i Rom. Vi underskattar ofta slumpens roll för jämlikhet och opartiskhet.

Vi landar alltså i ett avskaffande av alla typer av stöd till en fri marknad, samtidigt som vi, med viss tveksamhet, anser att det finns en roll för statligt finansierad journalistik – men bara om denna kan produceras på ett sätt som minskar risken för att den upplevs som partisk eller politiskt snedvriden, och vi därtill kan

koncentrera denna finansiering på journalistik som inte finner naturliga källor till stöd.

* * *

Det saknas en mängd komponenter i vår skiss till en uppmärksamhetspolitik, och en av de kanske viktigaste bristerna är att vi saknar ett bra svar på frågan om hur det offentliga samtalet modereras. Vi har konstaterat att den fria marknaden skapar en mängd olika bidrag till det offentliga samtalet, men det vore ansvarslöst att inte också notera att kvaliteten på det offentliga samtalet påverkats negativt av det hat och de hot som blivit en alltmer vanlig del av vardagen. Det offentliga samtalet omöjliggörs om deltagarna inte känner sig säkra, inte kan pröva sig fram och om de skriks ned av en organiserad mobb.

Här finner vi en mer komplicerad fråga, som handlar om hur det offentliga samtalet förhåller sig till yttrandefriheten rättsligt, men även till en dunstkrets av etiska regler som utvecklats kring radio, television och tidningar över tid. Spänningen mellan dessa olika samhällsliga institutioner har vuxit de senaste åren, och skapat en sorts föreställning om att nätet är ömsom laglöst, ömsom reglerat av stora amerikanska bolag. De regler som plattformarna använder är starkt ifrågasatta och lagstiftning utreds i såväl USA som EU. Allt fler politiker artikulerar misstanken att det finns en sorts övre gräns för yttrandefriheten, där den inte längre ökar kvaliteten på vår demokrati utan istället eroderar dess grundvalar. Denna tanke – att yttrandefrihetens marginalnytta kommit att bli negativ över

tid – är farlig, eftersom den legitimerar flagranta övergrepp i stater utan demokratiska institutioner, men den är inte enkel att avfärda som osann.

Så hur ska vår politik skydda det offentliga samtalet, utan att träda yttrandefriheten för när?

En utopisk lösning återfinns i **Simone Weils** märkvärda bok *Att slå rot* (först utgiven 1949) – Weil slår fast att det måste finnas en sfär i samhället där vad som helst kan sägas och utforskas, där allt är tillåtet och inga restriktioner förhindrar oss att undersöka det avskyvärda eller hatfyllda, men också att vi, utan undantag, måste straffa de som omfattar åsikter som är hatfyllda eller skadliga för samhället. Hennes modell – där vi kan säga vad som helst utan att mena det, men hållas ansvariga för det vi menar är sant – är, det erkänner hon själv, svår, som hon säger, att genomföra enkelt i juridiken, men Weil menar att det är den enda möjliga.

Samhället har i och för sig historiskt utvecklat sätt att ”mena vad man säger” – och publicistiken är egentligen en sorts avväganden om vad man verkligen är beredd att mena, ett sätt att skapa ett varierat sanningslandskap där sanningen definierades av publicistikens ställningstaganden. Med den nya tekniken och med webben plattades emellertid sanningens landskap ut och alla källor blev lika mycket värda, för varje faktum kunde man hitta ett motfaktum och långsamt så löstes **Daniel Moynihans** gamla sanning om att vi har rätt till våra åsikter, men inte till våra egna fakta, upp i informationssamhällets växande brus.

I det offentliga samtalet behövs inte bara hyfs – en avsaknad av hat och hot – utan också en mekanism

för att skilja sanningar från osanningar, en gemensam faktagrund mot vilken våra åsikter sedan kan ta spjörn.

Men hur kan detta vara politikens uppgift? Den politik som tar på sig att skilja sanningen från lögn blir automatiskt problematisk, och den reträtt som de flesta – även jag själv – då inleder genom att tala om utbildning och skolan och vikten av att bli ”informationslitterat” är egentligen bara en reträtt där unga och oskyldiga blir föremål för den politiska sanningssträvan som vi inser är orimlig att pracka på vuxna.

Lösningen här är inte enkel, och det finns en roll för de olika etiska strävanden som i dag syns i branschen. Det finns också en roll för lagstiftning, för att se till att beslut om yttrandefriheten och det offentliga samtalet underkastas sträng demokratisk granskning. Men det finns kanske ytterst ingen politisk moderator-roll i det offentliga samtalet.

Det offentliga samtalet kan bara modereras av de medborgare som deltar i det om det ska bibehålla sin legitimitet och sin kraft.

Det innebär en förskjutning av ett ansvar som staten i dag tar på sig tillbaka till de enskilda medborgarna, men inte så mycket för att det handlar om en misstro mot staten som en tilltro till att vi som medborgare är ytterst ansvariga för det offentliga samtalet och att vår politik på detta område måste föras med lätt hand, lyhördhet och stort förtroende för människans inneboende förmåga, även i en tid av teknisk förändring, att själv ta ansvar för demokratins utveckling och bestånd.